

УДК 378.016:64

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208577>**Ірина БУЖИНА,***orcid.org/0000-0002-7455-2794**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сімейної і соціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) bugina.irina@gmail.com***Максим ІМЕРІДЗЕ,***orcid.org/0000-0002-1249-5018**кандидат педагогічних наук
(Одеса, Україна) Max.imeridze@gmail.com***Іван БИКОВ,***orcid.org/0000-0001-7790-337X**директор
ПП ЗОШ «Майбуття» I–III ступенів
(Одеса, Україна) intensiv3000@meta.ua*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті визначено та проаналізовано співпрацю суб'єктів і об'єктів інклюзивного освітнього простору, що передбачає соціалізацію дітей з інвалідністю. Схарактеризовано повноваження органів виконавчої влади як суб'єктів реалізації інклюзивної освіти в Україні. Визначено, що провідним суб'єктом реалізації інклюзивної освіти в Україні виступає Кабінет Міністрів України. Проаналізовано повноваження Міністерства освіти і науки України та Міністерства соціальної політики України як суб'єктів реалізації інклюзивного навчання в Україні. Провідним суб'єктом реалізації інклюзивного навчання в Україні виступає Міністерство освіти і науки України. Це центральний орган виконавчої влади із забезпечення та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного контролю за діяльністю освітніх закладів. Визначено нормативні документи, що є законодавчою базою реалізації соціального захисту дітей з інвалідністю у процесі інклюзивного навчання в Україні.

Мета статті – проаналізувати реалізацію соціального захисту дітей з інвалідністю у процесі інклюзивного навчання в Україні.

Методологія базується на сучасних положеннях педагогічної науки, психології і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення проблеми «соціальний захист дітей з інвалідністю у процесі інклюзивного навчання» в Україні.

Визначено зобов'язання органів виконавчої влади як суб'єктів реалізації інклюзивної освіти в Україні – соціалізацію дітей із інвалідністю.

На основі дослідження ми зробили такі висновки: 1. Поєднання співпраці суб'єктів і об'єктів інклюзивного освітнього простору передбачає соціалізацію дітей з інвалідністю та покращення суспільно корисних справ і умов їхньої життєдіяльності. 2. До основних суб'єктів реалізації інклюзивного навчання в Україні належать: Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України та місцеві державні адміністрації.

***Ключові слова:** діти з інвалідністю, соціальний захист, інклюзивне навчання, суб'єкти інклюзивного освітнього простору, суб'єкти реалізації інклюзивної освіти.*

Iryna BUZHINA,*orcid.org/0000-0002-7455-2794**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Family
and Social Pedagogy and Psychology
of State Institution “K. D. Ushinsky South Ukrainian
National Pedagogical University”
(Odesa, Ukraine) bugina.irina@gmail.com*

Maksym IMERIDZE,
orcid.org/0000-0002-1249-5018
Candidate of Pedagogical Sciences
(Odesa, Ukraine) Max.imeridze@gmail.com

Ivan BYKOV,
orcid.org/0000-0001-7790-337X
Director
of the Secondary School "Future"
(Odessa, Ukraine) intensiv3000@meta.ua

SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE PROCESS OF INCLUSIVE LEARNING

The article identifies and analyzes the cooperation of subjects and objects of inclusive educational space, which provides for the socialization of children with disabilities. The powers of the executive authorities as subjects of inclusive education in Ukraine are characterized. It has been determined that the Cabinet of Ministers of Ukraine is the leading subject of inclusive education in Ukraine. The authorizations of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Ministry of Social Policy of Ukraine as subjects of inclusive education in Ukraine are analyzed. It is the central body of executive power for providing and implementing state policy in the fields of education and science, intellectual property, scientific, scientific, technical and innovative activity, informatization, formation and use of national electronic information resources, creation of conditions for development of information society, as well as in the sphere exercising state control over the activities of educational institutions. Regulatory documents, which are the legal basis for the implementation of social protection of children with disabilities in the process of inclusive education in Ukraine, have been identified.

The purpose of the article is to analyze the implementation of social protection of children with disabilities in the process of inclusive education in Ukraine.

The methodology is based on the current provisions of pedagogical science, psychology and reflects the interrelationship of methodological approaches to the study of the problem of "social protection of children with disabilities in the process of inclusive learning in Ukraine.

The obligation of the executive authorities as subjects of realization of inclusive education in Ukraine – socialization of children with disabilities is defined.

Conclusions. 1. The combination of cooperation between subjects and objects of an inclusive educational space presupposes the socialization of children with disabilities and the improvement of socially useful affairs and conditions of their life. 2. The main subjects of implementation of inclusive education in Ukraine include: The Cabinet of Ministers of Ukraine, The Ministry of Education and Science of Ukraine, The Ministry of Social Policy of Ukraine, The Ministry of Health of Ukraine and local state administrations.

Key words: children with disabilities, social protection, inclusive education, subjects of inclusive educational space, subjects of realization of inclusive education.

Постановка проблеми. Положення низки міжнародних актів, які ратифікувала Верховна Рада України, зумовлюють необхідність створення інклюзивного освітнього середовища, що у повному обсязі забезпечить права осіб з особливими освітніми потребами. Серед основних зобов'язань – соціалізація дітей з інвалідністю, безпосередніми виконавцями якого виступають органи виконавчої влади України. У контексті зазначеного важливим є аналіз повноважень органів виконавчої влади як суб'єктів реалізації інклюзивної освіти в Україні.

Аналіз досліджень. Низка аспектів реалізації інклюзивного навчання зазнала суттєвого наукового опрацювання з боку вітчизняних науковців, зокрема її розробляли Л. Миськів, С. Корнієнко, В. Шинкаренко, М. Чайковський та ін. У своєму дослідженні спираємося на праці зарубіжного науковця М. Морозова. Водночас складність

досліджуваного питання зумовлює той факт, що окремі його складники потребують вивчення нормативно-правових документів із цієї проблеми.

Мета статті – проаналізувати реалізацію соціального захисту дітей з інвалідністю у процесі інклюзивного навчання в Україні.

Методологія базується на сучасних положеннях педагогічної науки, психології та відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення проблеми «соціальний захист дітей з інвалідністю у процесі інклюзивного навчання» в Україні.

Наукова новизна: визначено зобов'язання органів виконавчої влади як суб'єктів реалізації інклюзивної освіти в Україні – соціалізацію дітей із інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Провідним суб'єктом реалізації інклюзивної освіти в Україні виступає Кабінет Міністрів України. Серед основних його завдань немає завдання з реалізації

інклюзивної освіти в Україні. Варто зазначити, що 12 жовтня 2000 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 1545, внаслідок чого було схвалено Концепцію ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів (Постанова КМУ, 2000: ст. 1785). Прийнято Постанову № 872, якою було затверджено Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, яка визначила «вимоги до організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у освітньому процесі» (Постанова КМУ, 2011: ст. 2475).

Важливим кроком на шляху «реалізації інклюзивного навчання в Україні стало Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» від 3 грудня 2009 р. Також Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 245-р схвалено Концепцію Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» (Миськів, 2013: 60).

Провідним суб'єктом реалізації інклюзивного навчання в Україні виступає Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України), яке є «центральним органом виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю освітніх закладів незалежно від їхнього підпорядкування і форми власності» (Указ Президента, 2013: ст. 1206). Термін навчання, що використовується, є загальним і стосується всіх її видів і форм, у т. ч. й інклюзивного навчання. МОН України відповідно до покладених на нього завдань має відповідні повноваження, перелік яких нараховує 74 пункти. Інтерес становить повноваження МОН із реалізації інклюзивного навчання в Україні. Відповідно до Положення ці повноваження стосуються лише питання щодо створення умов для інклюзивного навчання. Термін «створення умов», є загальним і не визначає конкретні повноваження МОН України як суб'єкта реалізації інклюзивного навчання в Україні, а отже, МОН є центральним органом виконавчої влади

з реалізації державної політики у сфері освіти, у т. ч. інклюзивного навчання, обсяг його повноважень стосовно реалізації інклюзивного навчання в Україні повинен бути розширений. Зокрема, до повноважень МОН України необхідно додати повноваження щодо нормативно-правового, матеріально-технічного забезпечення інклюзивного навчання, а також наділення Міністерства освіти і науки України в зазначеній сфері контрольно-наглядовими повноваженнями.

Для нашого дослідження важливим є той факт, що у структурі МОН України функціонує Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, серед напрямів діяльності якого слід звернути увагу на забезпечення координації упровадження та нормативно-правового врегулювання інклюзивного навчання в дошкільних і закладах загальної середньої освіти. «З метою реалізації наведених напрямів у структурі департаменту створено відділ інклюзивної освіти та інтернатних закладів. Наказом МОН України «Про створення робочої групи з питань дошкільної освіти дітей з особливими потребами в Україні» було створено постійний консультативно-дорадчий орган Міністерства освіти і науки України – Робочу групу з питань дошкільної освіти дітей з особливими потребами» (Шинкаренко, 2011: 13). Робоча група є спеціальним суб'єктом реалізації інклюзивного навчання в Україні. Особливість функціонування зазначеного суб'єкта полягає в реалізації інклюзивного навчання в чітко визначеній сфері – в дошкільних навчальних закладах різних типів і форм власності. Однак діяльність вищенаведених суб'єктів не стосується інклюзії ані у сфері професійно-технічної, ані у сфері вищої освіти. Необхідним вбачається у структурі МОН України створити нову структурну одиницю – Департамент інклюзивного навчання України, безпосереднім повноваженням якого стане реалізація інклюзивного навчання на всіх його рівнях.

Як суб'єктом реалізації інклюзивного навчання, МОН України прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема Наказ № 1153 «Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 р.»» (Розпорядження КМУ, 2011: ст. 1004). Організаційно-методичні засади навчально-виховного процесу «дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних класах було визначено в Положенні про спеціальні класи для дітей з особливими освітніми потребами

у загальноосвітніх навчальних закладах, що затверджено Наказом МОН України від 9 грудня 2010 р. №1224» (Наказ МОНУ, 2011: ст. 53). Погоджуємося із твердженням, що «з метою визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами, здійснення комплексної реабілітації таких дітей, набуття ними побутових і соціальних навичок, розвитку здібностей, втілення міжнародної практики щодо збільшення кількості класів з інклюзивним навчанням, готових до надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами МОН України було прийнято Наказ «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» від 1 жовтня 2010 р. № 912».

Важливим суб'єктом реалізації інклюзивного навчання в Україні виступає Міністерство соціальної політики України. Серед його завдань немає тих, що безпосередньо пов'язані з реалізацією інклюзивного навчання в Україні. Водночас не можна стверджувати, що це міністерство не має відношення до реалізації інклюзивного навчання в Україні та не є суб'єктом такої діяльності. «По-перше, Міністерство соціальної політики України відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері надання соціальних послуг соціально вразливим верствам населення, а осіб з особливими освітніми потребами, безумовно, можна віднести до цієї категорії. По-друге, реалізує державну політику щодо забезпечення державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій для населення. Так, «Міністерство соціальної політики спільно з МОН України та Міністерством фінансів України було розроблено Типові штатні нормативи спеціальних закладів загальної середньої освіти (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (Про затвердження Типових..., 2013). «По-третьє, Міністерство соціальної політики України є головним органом у системі органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трудових відносин. Йдеться про те, що навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами потребує й відповідно підготовлених фахівців».

Зазначимо також, що відповідно до Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у закладах загальної середньої освіти на період 2012 р. Кабінетом Міністрів України було «доручено Міністерству соціальної політики України спільно із МОН України підготу-

вати проект постанови Кабінету Міністрів України щодо внесення змін до переліку посад педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963, передбачивши посаду асистента вчителя закладу загальної середньої освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням» (Розпорядження КМУ, 2009). Констатуємо, що було введено нову посаду педагогічних працівників – асистента вчителя класу з інклюзивним та інтегрованим навчанням. Водночас, хоч у розробці цієї Постанови Кабінету Міністрів України, внаслідок чого було запропоновано нову посаду з метою покращення якості інклюзивного навчання, і брало участь Міністерство соціальної політики України, введення такої посади було ініційовано не цим міністерством, а Кабінетом Міністрів України (шляхом прийняття відповідного Розпорядження). З огляду на вищенаведене потрібно розширити завдання Міністерства соціальної політики України та додати повноваження щодо здійснення контрольних-наглядових повноважень у зазначеній сфері.

Важливим, на наш погляд, є праці вітчизняного науковця С. Корнієнко, котрий досліджував «сутність і пріоритетні напрями державної політики України у сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі» (Корнієнко, 2011: 278).

«Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я» (Чайковський, 2011: 36). Маємо зазначити, що серед повноважень МОЗ України немає тих, які стосуються реалізації інклюзивного навчання в Україні натеper. Зважаючи на те, що МОЗ України є центральним органом виконавчої влади із формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, така ситуація є вкрай небажаною. Доцільним вбачається доповнити повноваження МОЗ України завданням із організації медичного обслуговування дітей з особливими освітніми потребами.

Розглянемо також діяльність місцевих державних адміністрацій як суб'єктів реалізації інклюзивного навчання.

Місцеві державні адміністрації займають особливе місце серед суб'єктів реалізації інклюзивного навчання в Україні. Такого висновку можна дійти, проаналізувавши деякі положення Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Так, положення ст. 22 встановлюють, що місцева державна адміністрація реалізує державну політику, зокрема в галузі освіти, у т. ч. виконує програми

щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти, здійснює загальне керівництво закладами освіти, вживає заходи щодо збереження їхньої мережі. Також згідно зі ст. 13 Закону до відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, передбачених Конституцією та законами України, належить вирішення питання щодо освіти молоді та неповнолітніх. Варто зазначити, що місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на відповідних територіях державний контроль, зокрема за додержанням законодавства з питань освіти молоді та неповнолітніх. Окрім цього, «місцева державна адміністрація здійснює фінансування установ та організацій освіти, а також у спільних інтересах територіальних громад об'єднує на договірній основі бюджетні кошти з коштами підприємств, установ, організацій і населення для будівництва, розширення, реконструкції, ремонту й утримання закладів загальної середньої освіти» (Постанова КМУ, 2000: ст. 1785).

Серед повноважень і функцій місцевих державних адміністрацій, визначених у Законі України «Про місцеві державні адміністрації», немає тих, що пов'язані з реалізацією інклюзивного навчання в Україні. Лише в п. 4 ч. 1 ст. 23 (повноваження в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення) встановлено, що «місцева державна адміністрація сприяє здобуттю інвалідами освіти» (Постанова КМУ, 2000:

ст. 1785). У Законі не розкрито, як саме місцева державна адміністрація проводить таку діяльність. Зважаючи на те, що «місцеві державні адміністрації реалізують державну політику в сфері освіти на місцевому рівні, законодавством повинно бути визначено, їхні повноваження та функції щодо реалізації інклюзивного навчання в Україні» (Морозов, 2012: 129). Система освіти, в т. ч. інклюзивної, є сферою взаємодії інтересів держави та суспільства в особі їхніх інститутів і громадян. Кожен із суб'єктів освітніх правовідносин повинен мати можливість впливати на розвиток системи освіти, але і нести свою частку відповідальності за створення умов, необхідних для виконання системою освіти своїх соціальних та освітніх функцій.

Висновки. 1. Співпраця суб'єктів та об'єктів інклюзивного освітнього простору передбачає соціалізацію дітей з інвалідністю та покращення суспільно корисних справ і умов їхньої життєдіяльності. 2. До основних суб'єктів реалізації інклюзивного навчання в Україні належать: Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України та місцеві державні адміністрації.

Перспективами подальших наукових розвідок є розгляд шляхів впровадження інклюзивного навчання в інтегрованому закладі вищої освіти інклюзивної орієнтації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнієнко С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України у сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 2. С. 275–283.
2. Миськів Л. І. Органи виконавчої влади як суб'єкти реалізації інклюзивної освіти в Україні. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 59–63.
3. Морозов Н. І. Правове просторство інклюзивного образования. *Мир образования – образование в мире*. 2012. № 1. С. 122–130.
4. Питання Міністерства освіти і науки України у навчальних закладах : Указ Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 34. Ст. 1206.
5. Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1482-р. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 234.
6. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 грудня 2010 р. № 1224. *Офіційний вісник України*. 2011. № 1. Ст. 53
7. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872. *Офіційний вісник України*. 2011. № 62. Ст. 2475.
8. Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zjCySrImrMYJ:www.mon.gov.ua/img/zstored/files/nmon_51215052013—1,doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.
9. Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 245-р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 24. Ст. 1004.
10. Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1545. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1785.

11. Чайковський М. Є. Шляхи впровадження інклюзивного навчання в інтегрованому ВНЗ інклюзивної орієнтації. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 34–37.

12. Шинкаренко В. Інклюзивне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. *Практика управління закладом освіти*. 2011. № 9. С. 12–14.

REFERENCES

1. Kornijenko S. Sutnistj ta priorityetni naprjamy derzhavnoji polityky Ukrainy u sferi socialjnogho zakhystu ditej-invalidiv na suchasnomu etapi. [The essence and priority directions of the state policy of Ukraine in the field of social protection of children with disabilities at the present stage]. *Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrainy*. [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine]. 2011. № 2. P. 275–283. [in Ukrainian].

2. Mysjkiv L. I. Orghany vykonavchoji vlady jak sub'jekty realizaciji inkljuzyvnoji osvity v Ukraini. [Executive bodies as subjects of inclusive education in Ukraine]. *Jurydychnyj visnyk [Legal Bulletin]*. № 4 (29). 2013. P. 59–63. [in Ukrainian].

3. Morozov N. Y. Pravovoe prostranstvo ynkluzyvnogho obrazovanyja. [Legal space for inclusive education]. *Myr obrazovanyja – obrazovanye v myre*. [The world of education – education in the world]. 2012. № 1. P. 122–130. (in Russian).

4. Pytannja Ministerstva osvity i nauky Ukrainy u navchalnykh zakladakh [Questions of the Ministry of Education and Science of Ukraine in educational institutions]: Ukaz Prezydenta Ukrainy [Decree of the President of Ukraine] vid 25 kvit. 2013 r. № 240/2013. *Oficijnyj visnyk Ukrainy*. [Official Bulletin of Ukraine]. 2013. № 34. 1206. [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennja planu zakhodiv shhodo zaprovadzennja inkljuzyvnogho ta integrovanogho navchannja u zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladakh na period do 2012 roku [On approval of the action plan for the introduction of inclusive and integrated education in general education institutions for the period up to 2012]: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 3 ghrudnja 2009 r. № 1482-r. *Urjadovyj kur'jer [Government courier]*. 2009. № 234. [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro specialjni klasy dlja navchannja ditej z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [On the approval of the Regulations on special classes for teaching children with special educational needs in general educational institutions]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 9 ghrud. 2010 r. № 1224. *Oficijnyj visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]*. 2011. № 53. [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji inkljuzyvnogho navchannja u zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in secondary schools]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 15 serp. 2011 r. № 872. *Oficijnyj visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]*. 2011. № 62. 2475. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennja Typovykh shtatnykh normatyviv specialnykh zaghaljnoosvitnikh shkil (shkil-internativ) dlja ditej, jaki potrebujutj korekciji]. [Approval of the Model Staff Regulations of Special General Education Schools (Boarding Schools) for Children in Need of Correction]. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zjCySrImrMYJ:www.mon.gov.ua/img/zstored/files/nmon_51215052013—1.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua. [in Ukrainian].

9. Pro skhvalennja Konceptiji Derzhavnoji ciljovoji prohramy “Nacionalnyj plan dij z realizaciji Konvenciji pro prava invalidiv ta rozvytku systemy reabilitaciji invalidiv” na period do 2020 roku. [On approval of the Concept of the State Target Program “National Action Plan for the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Development of the System of Disabled Persons Rehabilitation” for the period up to 2020]: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 30 ber. 2011 r. № 245-r. *Oficijnyj visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]*. 2011. № 24. 1004. [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennja Konceptiji rannjoji socialjnoji reabilitaciji ditej-invalidiv [On approval of the Concept of early social rehabilitation of children with disabilities]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 12 zhovtnja 2000 r. № 1545. *Oficijnyj visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]*. 2000. № 42. 1785. [in Ukrainian].

11. Chajkovskij M. Je. Shljakhy vprovadzennja inkljuzyvnogho navchannja v integrovanomu VNZ inkljuzyvnoji orijentaciji. [Ways to implement inclusive education in an integrated university of inclusive orientation]. *Zbirnyk naukovykh pracj Khmelnyckogho instytutu socialnykh tekhnologij universytetu “Ukraina”*. [Proceedings of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies, University of Ukraine]. 2011. № 3. P. 34–37. [in Ukrainian].

12. Shynkarenko V. Inkljuzyvne navchannja u zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. [Inclusive education in secondary schools]. *Praktyka upravlinnja zakladom osvity*. [Practice of managing an educational institution]. 2011. № 9. P. 12–14. [in Ukrainian].